

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА VIII (XXIII)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL DE VARNA

TOME VIII (XXIII)

1972

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

от вдлъбнатини, направени с палец (обр. 7). Подобна урна е била намерена край с. Новград, Русенско.¹⁰

Двете канички и първите два съда, от които са запазени фрагменти, принадлежат към трапезна керамика, а последните два фрагмента са от груби, кухненски съдове.

Тракийското селище, разположено на високата тераса, непосредствено над самия морски бряг, на който сега се намира курортът «Дружба», според досега откритите археологически материали може да се отнесе към VIII—VII век пр. н. е. Откриването на двете крайморски тракийски селища — едното край гр. Каварна, което се отнася вероятно също към VIII — VII век пр. н. е., и другото край гр. Варна — показва, че западнопонтийското крайбрежие преди идването на старогръцките колонисти е било обитавано от тракийско население. То е принадлежало към южната клонка на тракийския народ и било носител на сравнително висока материална култура. Селищата от ранножелязната епоха у нас са много малко на брой, затова и археологическите находки, открити в очертанията им, представляват голям интерес и имат голямо значение за изучаването на тази непроучена досега епоха.

UN SITE THRACE NOUVELLEMENT DECOUVERT PRES DE VARNA DE DEBUT DU HALLSTATT

G. Toncheva

L'auteur publie un matériel archéologique découvert d'une manière fortuite dans les limites du site thrace qui se trouvait dans la région de la station estivale «Droujba» près de Varna. Ce sont de petites cruches entièrement conservées, un fragment d'urne et deux tessons de vases de grandes dimensions (fig. 1—7).

Les cruches et les autres objets ont de proches parallèles parmi les trouvailles des nécropoles de Soldanesti de la République soviétique socialiste de Moldavie et de Stoicani de la Moldavie roumaine qui sont datées du VIII — VII-e s. av. n. è. On doit attribuer les objets découverts à Droujba à la même époque.

КЕРАМИКА ОТ АНТИЧНА ЯМА ВЪВ ВАРНА

Горанка Тончева

През 1961 г. при проследяване на зид, свързан с помещенията на «Римската баня», намираща се на ъгъла на терасата, оградена сега от улица «8 ноември» и бул. «Червеноармейски» в гр. Варна, бе открита яма, вкопана в твърдия глинест пласт. Тя бе намерена на 1,20 м под пода на помещението, свързано с «Римската баня», което сега попада под новата жилищна кооперация «Бриз».

Ямата имаше неправилна цилиндрична форма с диаметър 1,50 м и дълбочина 2,50 м. Дъното ѝ беше равно. В долната ѝ част бе намерена архаична керамика,¹ а в по-горната — материали от по-късна епоха. Материалите от архаичната епоха се намираха в пласт, дебел 0,70 м. След него следваше пласт 0,20—0,30 м, който не съдържаше археологически материали. Пръстта от ямата беше черна и ярко се отличаваше от жълтеникавия пласт, в който е била вкопана. В нея бяха размесени в изо-

¹⁰ С. Стефанов, Старините по долния басейн на р. Янтра, София, 1956, стр. 29, обр. 18 б.

¹ Г. Тончева, Архаични материали от Одесос, ИАИ, XXX, 1967, с. 158.

билие въглени, пепел, кости от животни, черупки от охлюви, миди и кости от риба. Преобладаваха най-много «щитчетата» от рибата калкан.

Тук ще разгледаме керамиката, която беше намерена в горната част на ямата. Тя може да се раздели на няколко основни групи: червенофигурна и чернофирнисова керамика, обикновена керамика и амфори.

Червенофигурната керамика, намерена тук, беше малобройна. Върху един фрагмент от кратер е запазена фигурата на единия от тримата младежи — изображения, характерни за камбановидните кратери. Фигурата на младежа е запазена от кръста нагоре. Обърнат е в профил надясно и е облечен в хитон и химатион (табл. I₃). Този кратер може да се отнесе към първата половина на IV в. пр. н. е.²

Бе открит един сравнително добре запазен скифос (липсват части от тялото и едната дръжка — сега възстановени), изработен от много добре пресята глина с розовочервеникав цвят. Покрит е с черен лъскав фирнис. Тялото е във форма на пресечен конус, с леко завит навътре ръб на устието. Дръжките му са малки и хоризонтални. По средата на тялото му минава околоръстна, врязана линия, която разделя съда на две части. Горната част на тялото е покрита с черен, лъскав фирнис, а долната — с фирнис с кафяв оттенък. В долната част на тялото, над дъното, се намира мрежест орнамент. Върху дъното се намират два концентрични кръга, нарисувани с черен фирнис. Скифосът е от атически произход и може да се отнесе към средата на IV в. пр. н. е. (табл. I₂).³

Към същото време може да се отнесе и един фрагмент от друг скифос от атически произход.⁴

В сравнение с червенофигурната керамика в по-голямо количество бе открита керамика, покрита с черен, блестящ фирнис. Изцяло запазени чернофирнисови съдове не се намериха. Срещат се фрагменти от скифоси, киликси, рибни блюда, кратери, панички и др. (табл. II₄₋₉; II₆₋₈).⁵ Върху някои от паничките има шемпелуван орнамент (табл. III₄₋₅).⁶ Върху дъното на два фрагмента от съдове личат графити от по две букви (табл. I₆ и 7). Чернофирнисовата керамика е от атически произход и може да се отнесе към втората половина на IV в. пр. н. е.

От III в. пр. н. е. е един фрагмент от устие на ойнохое, украсен с пояс от точки и бръшлянови листа, нанесени с розова боя. С пояси само от бръшлянови листа е украсата на два фрагмента от кантароси, от същото време. Бяха намерени два фрагмента от мегарски чаши, чиято датировка клони към III в. пр. н. е.

Групата керамика, която не е покрита с черен фирнис, може да се датира към IV—III в. пр. н. е.⁷ Интересна е една почти изцяло запазена каничка, от която липсва част от шията с ръба на устието. Изработена е от добре пречистена глина с розовочервеникав цвят, примесена с бели кварцови зрънца и слюдести люспици. Тя има сферично тяло, широка шия и една плоска дръжка. Може да се отнесе към началото на III в. пр. н. е. (табл. II₇).

Сред керамиката бе открит и един фрагмент от керемидата (tegula) — плоска, отчупена от трите си страни. Изработена е от глина с розовочервеникав цвят, примесена с черни кварцови зрънца. Лицевата ѝ повърхност е покрита с червена боя синопида. Тази керемидата е внесена вероятно от Синопе. Върху лицевата ѝ повърхност се намира двуреден надпис на старогръцки с височина на буквите 0,04 м, написан с остър инструмент след изпичането на керемидата

Νηίας
Ἀρίστωνο

Според начина на изписването на буквите надписът може да се отнесе към V—

² Г. Тончева, Нови находки от старогръцкия некропол на Одесос, ИАИ, XXVII, 1964, с. 111—114, фиг. 2 в, г.

³ D. Robinson, Excavations at Olynthus, London, 1950, Pl. 194, 558A 1, 2. Т. Иванов, Антична керамика от некропола на Аполония, сб. Аполония, София, 1963, с. 204, табл. 109, 503 а.

⁴ Т. Иванов, цит. съч., с. 199—201, от № 485—488.

⁵ Т. Иванов, цит. съч., с. 180 и 184, табл. 100, 6 422 и 425 и № 400—408.

⁶ М. Чичикова, Гръцката керамика от Севтополис, Археология, VII, 1965, кн. 2, с. 35, обр. 3.

⁷ Т. Иванов, цит. съч., с. 254, табл. 128, № 734 и 732.

IV в. пр. н. е.⁸ Керемидата е била използвана по всяка вероятност за надгробен паметник (обр. 1).

Най-многобройни сред археологическите материали, открити в ямата, бяха амфорите. Те са от два различни типа.

Към първия тип може да се отнесат осем почти изцяло запазени амфори, два-надесет шиши, двадесет и четири дръжки и четиринадесет фрагмента от тялото на амфори. Общите характерни черти на амфорите от този тип са следните: глината се характеризира с изобилни примеси от бели и черни кварцови зрънца, а понякога и слюдести люспи, поради което повърхността им е грапава. Тялото е конусовидно, шишата висока, дръжките високи и плоски. Венецът на устието е овален, доста често елипсовиден, а много рядко — кръгъл. Столчето е цилиндрично, слабо разширено в долния си край, с конусовидна вдлъбнатина от вътрешната страна. В основата на дръжките се намира полусферична вдлъбнатина, направена по всяка вероятност чрез натиск с палец. Често под ръба на устието и в основата на дръжките се намира ивица, нанесена с червена боя.

Обр. 1. Фрагмент от керемида с надпис
Fig. 1. Fragment de tuile avec inscription

Амфорите са маркирани с английски печати, нанесени върху шийката на съда. Според глината, от която са изработени, формата и печатите те могат да се отнесат към производството на Хераклея Понтийска.⁹ Четири от тях принадлежат към четвъртия тип хераклеийски амфори, определен от И. Б. Зеест, за които е характерно овалното очертание на гърлото и столче във форма на пресечен конус.¹⁰ Характерно за печатите на този тип е името $\lambda\upsilon\chi\omega\upsilon$, което се среща и върху амфорите от ямата от Одесос.¹¹ Този тип амфори се отнася от началото на III в. пр. н. е. до 70-те години на века. Към този период от време можем да отнесем и тези четири амфори от Одесос.

Останалите четири напълно запазени амфори, според класификацията на Зеест, може да се отнесат към II и III тип, т. е. втората половина на IV в. пр. н. е. Тъй като всички амфори от този тип бяха намерени на едно място и представляват един комплект, може да се допусне, че по-ранните амфори са били използвани по-продължително време и че както и амфорите от IV тип може да се отнесат към началото на III в. пр. н. е.

Описание на амфорите и амфорните печати от I тип

1

Ἀγάθων
 ἐπὶ Λυχώου

Размери: на печата — 0,05/0,016 м; вис. на буквите 0,006 м.
на амфората — вис. 0,704 м; дълб. 0,63 м; диам. на тялото 0,26 м; диам. на устието 0,10/0,095 м; вис. на шийката 0,22 м; вис. на дръжките 0,25 м; вис. на тялото 0,36 м. Дъното отчупено.

II тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4021. Табл. III 1.

2

...ωνός
 ἐπὶ Λυχώου

На обратната страна на шишата с червена боя ΕΥ.

Размери на печата: 0,05/0,015 м; вис. на буквите 0,006 м.

⁸ G. Mihailov, *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*, Sofia, 1956, p. 208—217, 408—449.

⁹ И. Б. Зеест, О типах Гераклеийских амфор, КСИИМК, XXII, 1948, с. 49.

¹⁰ И. Б. Зеест, пак там, с. 49—50, табл. 11/2.

¹¹ И. Б. Зеест, пак там, с. 50.

Размери на амфората: вис. 0,66 м; дълб. 0,565 м; диам. на тялото 0,26 м; диам. на устието 0,095/0,09 м; вис. на шийката 0,22 м; вис. на дръжките 0,235 м; вис. на тялото 0,37 м; вис. на дъното 0,095 м; макс. диам. на дъното 0,047 м; минимален диам. на дъното 0,029 м.

IV тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4027. Табл. III_{2 и 3}.
3. Една изцяло запазена амфора е подпечатана върху шията с печат палмета. На обратната страна върху плещите се намира монограм Н и R, нанесен с червена боя, може би монограмът на град Хераклея Понтийска (?).

Размери на печата: а) 0,05/0,02 м; б) 0,085/0,055 м.

Размери на амфората: вис. сега 0,74 м; дълб. 0,655 м; диам. на тялото 0,265 м; диам. на устието 0,105/0,085 м; вис. на шийката 0,22 м; вис. на дръжките 0,255 м; вис. на тялото 0,39 м. Дъното отчупено.

II тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4022. Табл. III 4.

4 Ἐπὶ Λυκίων.

Над буквите дъговидна линия. Размери на печата: 0,022/0,01 м.

Част от шията и част от дъното на амфората са отчупени. Размери на амфората: запазена вис. 0,62 м; дълб. 0,555 м; диам. на тялото 0,255 м; вис. на шийката 0,21 м; вис. на дръжките 0,23 м; вис. на тялото 0,39 м.

IV тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4024. Табл. III₅.

5. Печатът нечетлив. Размери 0,035/0,01 м; вис. на буквите 0,01 м.

Дъното на амфората е отчупено, сега възстановено. Размери на амфората: вис. 0,64 м; дълб. 0,57 м; диам. на тялото 0,26 м; диам. на устието 0,10/0,095 м; вис. на шийката 0,22 м; вис. на дръжките 0,245 м; вис. на тялото 0,34 м.

III тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4025. Табл. IV₄.

6. Двойна бравда върху шията на амфора. Размери на печата 0,04/0,02 м.

Дъното на амфората е отчупено. Размери на амфората: вис. 0,715 м; дълб. 0,52 м; диам. на тялото 0,26 м; диам. на устието 0,09/0,08 м; вис. на шийката 0,22 м; вис. на дръжките 0,245 м; вис. на тялото 0,34 м.

Обр. 2. Фрагмент от амфора с печат
Fig. 2. Fragment d'amphore
avec estampille

Обр. 3. Фрагмент от амфора с печат
Fig. 3. Fragment d'amphore avec
estampille

IV тип по Зеест. Археологически музей Варна, инв. № 4026. Табл. IV₃.

7. Енглифичен печат върху фрагмент от шията на амфора, от който са запазени части от двата реда (обр. 2):

Δα
Ἐπὶ Ἀυ . . .

8. Енглифичен печат върху фрагмент от шия на амфора, от който са запазени части от двата реда:

Ἐπὶ Ἀγυ
. ωυ

Вис. на буквите: 0,005 м (обр. 3).

9. Печатът в два реда, нечетлив. Размери на печата 0,038/0,01 м; вис. на буквите 0,008 м.

Столчето и част от долната част на тялото на амфората са отчупени, сега възстановени. Размери на амфората: дълб. 0,52 м; диам. на тялото 0,26 м; диам. на устието 0,09/0,08 м; вис. на шийката 0,25 м, вис. на тялото 0,233 м.

IV тип по Зеест. Табл. III 6.

В ямата бе намерена една амфора, която стои на границата между двата типа амфори. Тя е изработена от глина с розовочервеникав цвят, примесена изобилно с бели и черни зрънца. Отгоре съдът е покрит с прослойка, получена от потопяването му в баня от размита глина с розовожълтеникав цвят. По този начин се скрива грапавата ѝ повърхност и по цвят тя наподобява амфорите с дъно във форма на калпаче.

Размери: вис. 0,72 м; диам. на тялото 0,32 м; диам. на елипсовидното устие 0,11/0,083 м. Шията ѝ е висока и широка. Високите ѝ заоблени дръжки са били притиснати към шията и поради това устието добило елипсовидна форма. Под устието се намира пояс, нанесен с червена боя, а към средата на шията — една хоризонтална черта, нанесена също с червена боя. Столчето е конусовидно и наподобява калпаче.

Археологически музей Варна, инв. № 4028. Табл. IV₂.

Подобно дъно е характерно за т. нар. «калпакообразни» амфори, чийто производителен център не е установен. Според И. Б. Зеест този център е може би о-в Хиос.¹² Този вид амфори тя отнася към IV—III в. пр. н. е.¹³ Описаната амфора от Одесос е явно подражание на амфорите с калпакообразно дъно, но по всяка вероятност е работена в Хераклея Понтийска и може да се отнесе към началото на III в. пр. н. е.

От втория тип амфори изцяло са запазени пет екземпляра (Археологически музей Варна, инв. №№ 4029, 4020 и 4030; табл. IV_{1,5} и 6), а на една амфора липсва шията с дръжката. Бяха открити и седем дъна, двадесет дръжки и пет части от тялото — общо около двадесет и осем амфори.

Характерното за този тип е, че съдовете са изработени от глина с розовочервеникав цвят, измесена изобилно с бели кварцови зрънца. Тялото им има конусовидна форма, плещите са слабо заоблени и извити в горния край. Шията е висока и права и в горния край завършва със слабо издаден навън широк ръб. Дъното завършва с конусообразно надбеляване във форма на калпаче, от вътрешната си страна с конусовидна вдлъбнатина. Всички амфори са без печати. Те имат следните размери: вис. 1 м; диам. на плещите 0,40 м; диам. на устието 0,107 м; дълб. 0,855 м; диам. на дъното 0,145 м. И. Б. Зеест ги определя като амфори с «калпакообразни» дъна.¹⁴ J. K. Anderson смята, че техният производствен център е о-в Хиос.¹⁵ И. Б. Зеест предполага, че те произхождат от някои центрове, разположени край Егейско или Черно море.¹⁶

Като се има предвид наличието на преходни типове между двата главни вида амфори, а също и глината на втория вид, примесена изобилно с варовикови частици и кварцови зрънца, което не е характерно за глината на хиоските амфори, може да се допусне, че всички амфори от ямата, намерени на едно място, са били произведени едновременно и внесени от един център — Хераклея Понтийска. От това следва, че и вторият тип амфори може да се отнесе към началото на III в. пр. н. е.

Тези седемдесет и четири амфори от Хераклея Понтийска показват, че вносът на вино от този южен черноморски център в началото на III в. пр. н. е. е бил доста оживен. Широкото разпространение на хераклейските амфори показва, че хераклейското вино е било сравнително евтино и достъпно за жителите на Одесос.

В заключение би могло да се каже, че материалите от горната част на ямата може да се отнесат към края на IV и началото на III в. пр. н. е. По всяка вероятност тази яма е била свързана със светилището на Херос Карабазмос, което се намирало недалеч от нея.¹⁷ Възможно е тя да е служила като посветителна яма (Bothros), в която се събирали счупените и излезли от употреба предмети от светилището.

¹² И. Б. Зеест, Керамическая тара Боспора, МИА, 83, 1960, с. 78—79, табл. V, 14в.

¹³ И. Б. Зеест, О типах Гераклейских амфор, с. 50, рис. 11/1.

¹⁴ И. Б. Зеест, Керамическая тара Боспора, с. 78—79, табл. V/14.

¹⁵ J. K. Anderson, Excavations on the Kofina ridge, BSA, XLIX, 1954, 168—170; 270—273.

¹⁶ И. Б. Зеест, пак там, с. 78.

¹⁷ G. Toncheva, Le sanctuaire du Heros Karabasmos d'Odessos, Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes, Sofia, 1970, p. 353—364.

CERAMIQUE D'UNE FOSSE DE L'EPOQUE ANTIQUE A VARNA

G. Tončeva

L'auteur publie un matériel archéologique découvert à Varna en 1961 à l'angle de la rue «Huit novembre» et du boulevard «Cervenoarmejski». La partie inférieure de cette fosse a livré des matériaux remontant à l'époque archaïque.¹

Dans la partie supérieure de la fosse on a trouvé de la céramique à figures rouges du IVe s av. n. è. (Pl. I 3, Pl. I 2), des fragments de vases à vernis noir (Pl. I 1, 4—9), (Pl. II 6, 8), ainsi que des vases et des tessons de vases sans vernis. (Pl. II 7). La céramique à vernis noir doit être datée du IVe s av. n. è. et celle non recouverte de vernis noir — du IV—IIIe s av. n. è.

Parmi cette potterie on a découvert aussi un fragment de tuile portant l'inscription *Νικίας Ἀρίστου* que l'on peut attribuer au V—IVe s av. n. è. Elle appartenait probablement à un monument funéraire (fig. 1).

Les amphores sont parmi tous ces vases les objets les plus nombreux. Elles relèvent de deux types. Le premier type d'amphores, à juger de l'argile dont elles sont exécutées, de leur forme et des estampilles qui y sont apposées, proviennent d'Héraclée du Pont et doivent être attribuées au début du IIIe s av. n. è. Le second type remonte à peu près à la même époque — le IIIe s av. n. è. — et provient probablement du même centre de fabrication de cette cité. Ces amphores ne portent aucune estampille.

Ce matériel archéologique découvert dans le haut de la fosse peut être attribué à la fin du IVe et au début du IIIe s av. n. è. Selon toute vraisemblance cette fosse communiquait avec le sanctuaire d'Heros Kerabamos, qui se trouvait à proximité.² Il se pourrait bien que cette fosse ait été rattachée au sanctuaire et qu'on y jetait les objets cassés et hors d'usage du sanctuaire. Le grand nombre d'amphores d'Héraclée du Pont (74 pièces) montre que l'importation de vin de ce grand centre du littoral pontique avait connu une activité assez grande au début du IIIe s av. n. è.

ОБЯСНИТЕЛЕН ТЕКСТ КЪМ ТАБЛИЦИТЕ С ИЛЮСТРАЦИИ

Таблица (Table) I

Материали от ямата: 1. Фрагмент от скифос; 2. Скифос; 3. Фрагмент от кратер; 4—9. Дъна от скифоси.

Matériaux de la fosse: 1. Fragment de skyphos; 2. Skyphos; 3. Fragment de cratère; 4—9. Fonds de skyphoi

Таблица (Table) II

Материали от ямата: 1—6, 8. Фрагменти от чернофирнисови съдове; 7. Каничка.

Matériaux de la fosse: 1—6, 8. Fragments de vases à vernis noir; 7. Petite cruche

Таблица (Table) III

Амфори от Хераклея Понтийска

Amphores d'Héraclée Pontique

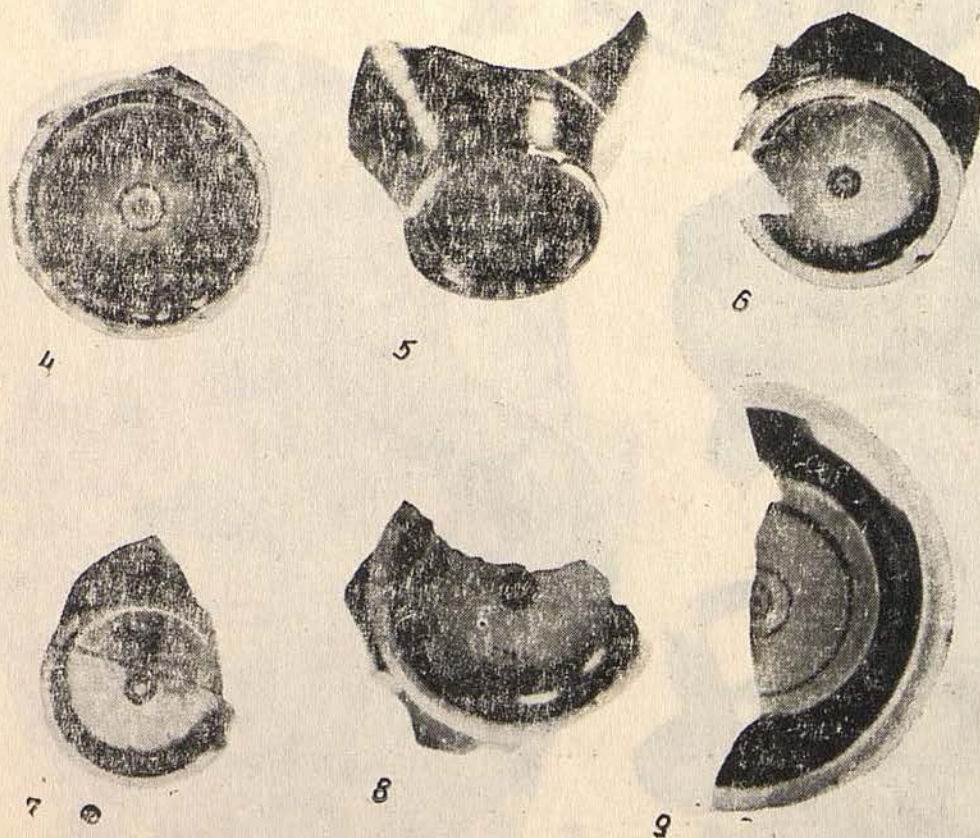
Таблица (Table) IV

Амфори от Хераклея Понтийска

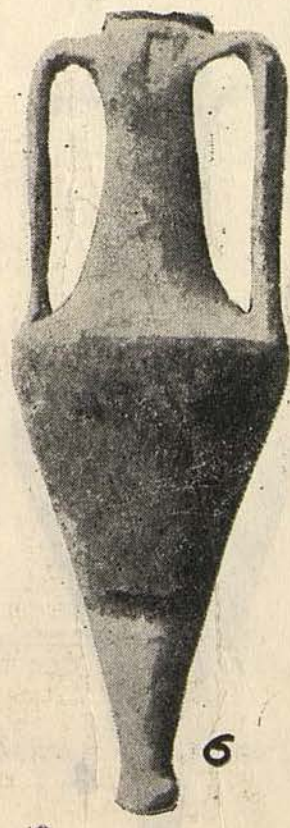
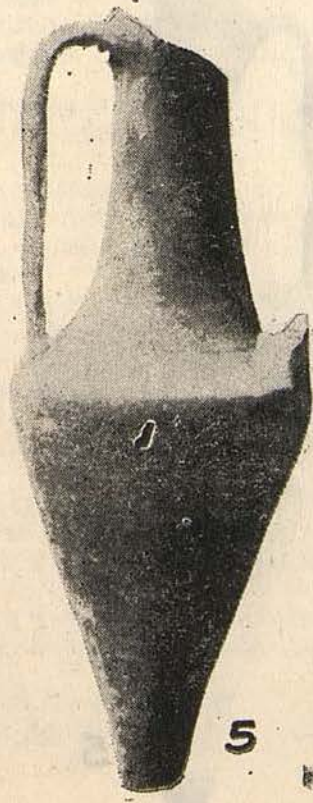
Amphores d'Héraclée Pontique

¹ G. Tončeva, Matériaux archaïques d'Odessos (en bulgare), ИАИ, XXX, 1967, 157.

² G. Tončeva, Le sanctuaire du Heros Karabamos d'Odessos, Actes du premier congrès international des études balkaniques et sud — est européennes, Sofia, 1970, p. 353.

1

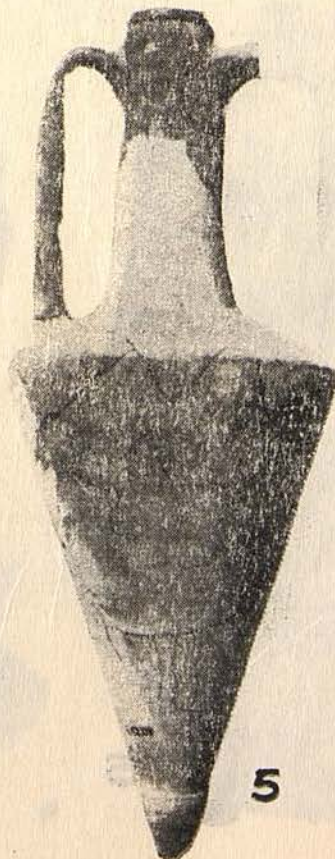
2

3

4

5

6